

Spre roman

— „Însemnările lui Neculai Manea“ —

Evoluția unui scriitor repetă, adesea, istoria literaturii țării sale, după cum aceasta repetă întotdeauna istoria literaturii universale. Un pedant ar găsi, poate, locul să amintească că „ontogenia repetă filogenia“.

Sadoveanu care a scris, mi se pare, și în versuri, și-a început strălucita sa carieră literară cu acele povestiri al căror caracter, mai întotdeauna liric sau epic, a fost relevat de atâtea ori. Epicul, în opera sa, constă în evocarea impetuoasă a faptelor mari, „legendale“, întrupate în personajii aprige, „romantice“ (unele din *Povestiri*, *Șoimii*, etc.). În lirismului său îi datorim acele minunate bucăți, în care scriitorul își ilustrează un sentiment puternic prin scene din viața reală: sentimentul „singurătății“ omenеști, printr'o întâmplare tragică (*Într'un sat odată*), sentimentul de melancolie față de caracterul trecător al lucrurilor omenеști, printr'o întâmplare de vinătorie ori de dragoste (*Hanul Boului*, *Moartea*) etc...

Acestui caracter,—epic sau liric,—al primelor sale lucrări se datorește „romantismul“ lui Sadoveanu. Și, în adevăr, epicul și lirismul sînt însușirile principale, am putea spune definiția romantismului.

Dealtmîntrelea, nici un scriitor român n'a fost curat obiectiv. Chiar Caragiale, prin faptul că e un *satiric*, nu e un scriitor curat obiectiv, căci un scriitor satiric, după definiție, e prezăpănit de sentimente în fața realității, pe care, din cauza acestor sentimente, o diformează până la un punct.—Se știe că exagerarea este un procedeu inerent acestui gen literar.—Pe lângă aceasta, un scriitor satiric, tot prin definiție, alege numai aspectele ridicole ale societății, diformînd, deci, realitatea și din această cauză.... Iar Brătescu-Voinеști, ca să vorbim de cellalt mare scriitor obiectiv al nostru, e prea duios, pentru a fi curat obiectiv (după cum Maupassant e prea mizantrop, pentru a fi, și el, curat obiectiv,—orice ar zice majoritatea criticilor săi).

Dar dacă subiectivismul lui Caragiale e inerent genului în

care a scris; dacă subiectivismul lui Brătescu-Voinești e numai un *adaos*, și fericit, la zugrăvirea vieții;—subiectivismul lui Sadoveanu, în bucăți ca acele pe care le-am amintit, e pur și simplu *lirism*. Scriitorul, repet, își ilustrează un sentiment prin scene reale din viața reală....

....Scene reale din viața reală!... Prin aceasta se deosebesc Sadoveanu de *poetii lirici* care scriu nuvele și care, neputând eși din cercul propriei lor personalități, nu pot crea decit un singur personaj real, pe ei înșiși,—celelalte personaje fiind ori repetarea, în alte exemplare, a aceluiaș personaj, ori personaje convenționale, moarte. Eminescu, care a creat pe Dionis, pe călugărul Ieronim, etc., n'a creat decit un singur personaj, căci toate sînt el însuși, imaginat în diferite posibilități și împrejurări,—celelalte personaje ale sale sînt convenționale.—Sadoveanu însă, a creat, în bucățile sale lirice, o mulțime de personaje *viu*, și nici unul nu e imaginea autorului lor.... Se poate spune, în scurt, că el a făcut *lirism*, exprimîndu-și sentimentele prin cea mai *obiectivă* zugrăvire a vieții,—oricît s'ar bate cap în cap aceste cuvinte....

Și de accia, cu tot puternicul său lirism, care e o însușire romantică, Sadoveanu n'a fost niciodată, în bucățile sale lirice, un adevărat romantic. Mai degrabă găsim urme de romantism în bucățile sale epice, acolo și atunci cînd a voit să redea personaje din veacurile trecute, în loc de a se mulțumi să încadreze în poezia trecutului personaje actuale....

Dar echilibrul acesta stabil, dacă mi se iartă această expresie, între lirism și obiectivism s'a rupt. Zugrăvirea vieții a ajuns pe primul plan, sentimentul reducîndu-se la ceia ce am numit aiurea atitudinea scriitorului față cu viața pe care o zugrăvește. Puternica sa obiectivitate, vădită și în primele lucrări, degajată deja mult de lirism în *La noi în Vișoara*, acum s'a degajat cu totul,—și *Insemnările lui Neculai Manea* marchează cu putere această dată însemnată în evoluția scriitorului nostru și *deci* în evoluția literaturii rominești.

Insemnările lui Neculai Manea nu mai sînt nici o operă lirică,—ilustrarea unui sentiment,—nici o operă epică,—zugrăvirea unor fapte mari, datorite unor ființe cu facultăți sufletești exagerate.—Aci, scriitorul s'a supus, cum se zice, obiectului, a observat viața de toate zilele și a redat'o—pentru a o reda! Că și aci se poate constata sentimentul și concepția scriitorului față cu viața—e altă chestie: absența scriitorului față cu opera sa e cu neputință!

Această evoluție a lui Sadoveanu ne explică și *forma* în care sînt scrise *Insemnările lui Neculai Manea* (cași aceia în care scrie *Duduia Margareta*)....

Bucățile lirice și epice erau unitare; și această unitate de compoziție o căpătau dela *sentiment* care, prin natura sa, este concentrativ și regulator, căci sentimentul grupează arhitectonic imaginile asociate cu dînsul și prin care el se exprimă. (*Me-*

Iancolia lui Eminescu este un exemplu desăvârșit al acestui fapt sufletesc).—Acuma însă, supunindu-se obiectului, vieții, opera sa, *Însemnările lui Neculai Manea* (cași *Duduia Margareta*), nu mai are acea unitate, căci viața este variată și complicată,—și sentimentul, căzut pe planul al doilea, nu se mai poate împune materialului, pentru a selecta mai întâiu și a alege ceia ce-i convine, pentru a-l unifica apoi și a-l încadra, aș zice, într'o formă geometrică regulată.

Ultimele două lucrări ale lui Sadoveanu, dacă e vorba să le dăm un nume, sînt romane,—și e sigur că forma, în care compune acuma Sadoveanu, (de „jurnal“ ori de „scrisori“), nu poate fi definitivă, căci este prea departe de forma obișnuită, firească a romanului.

Desigur, viața apare ca ceva fragmentar și caprițios, dar de aici nu urmează că și în privința compoziției arta trebuie s'o imiteze: Artă, dimpotrivă, are menirea să prindă, să imobilizeze o clipă din viața caprițios fugară și s'o fixeze, pentru totdeauna, prin formă.

Dar Sadoveanu, traducătorul lui Maupassant,—și deci, desigur, admiratorul lui,—nu știe el oare acest lucru? Și, dacă știe, pentru ce compune încă fragmentar, pentru ce redă încă viața în episoade, aproape juxtapuse?

Pentru că romanul, ultimul termen al evoluției literare, e genul cel mai greu, nu numai din punct de vedere al fondului: putere de observație, analiză, pricepere, memorie, sinteză; ci și din punct de vedere al compoziției: puterea de a stăpîni materia, de a disciplina concepția, talentul de a înjgheba, de a construi. Și, la această compoziție, mai ales într'o literatură fără tradiție, nu poți ajunge deodată: Tinzi cătră ea, încercînd, dibuînd, făcînd preludii,—exercitîndu-te. Forma de „jurnal“ ori de „scrisori“ este perioada de tranziție, pasul pe care-l face Sadoveanu spre forma definitivă a romanului. *Însemnările lui Neculai Manea*, cași *Duduia Margareta*, sînt, ca să întrebuițăm un termen de pictură, niște adevărate „studii“....

— Dar Sadoveanu a scris deja *Șoimii* și *Floare ofilită*,—mi se va obiecta!—Tocmai: slăbiciunea relativă a aceloră e o dovadă de cele ce înaintăm aici. *Floare ofilită*,— de *Șoimii* nu vorbesc, căci ei sînt o poemă epică!—*Floare ofilită* a fost o încercare pripită.

Iar această „reculare“ a lui Sadoveanu dela forma clasică a romanului (din *Floare ofilită*) la „studiile“ din *Însemnările lui Neculai Manea* și *Duduia Margareta*,—„reculare“ care, cum se știe, are avantajul de a te face „să sari mai bine“—e dovada unei mari seriozități și conștiințe artistice.

A face numai ceia ce cu adevărat poți, este o mare virtute artistică, deoarece în artă se pare că ar fi „posibil și imposibilul“,—dovadă atîtea „opere literare“, în care autorii vorbesc de lucruri pe care nu le cunosc, de sentimente pe care nu le-au simțit, de probleme pe care nu le-au cugetat...

Că Sadoveanu nu încearcă, aproape niciodată, acest „imposibil“, ne dovedește perfect și faptul că opera acestui scriitor este oglinda experienței sale, în acel înțeles că, după ordinea scrisorilor sale, putem face istoria experiențelor sale asupra vieții...

Am observat cu altă ocazie că acest mare poet al naturii n'a zugrăvit până acuma decît cîmpia, singura pe care o cunosc bine, singura în care a trăit și pe care a putut s'o observe îndelungat... Și tot atunci spuneam că acest scriitor, proclamat dela început „fărănist“, nu și-a meritat acest nume decît mai tîrziu, cînd a scris *La noi, în Vișoara*...

La începuturile sale, îndrăgostit de trecut, cu o copilărie și adolescență petrecute în orașele Moldovei și cu experiența vieții de cazarmă, Sadoveanu a zugrăvit, *mai ales*, scene eroice din trecut, scene din viața mahalalei moldovenești și scene din viața militară; cînd a eșit din cercul său, cînd a străbătut, pe de o parte în afară de oraș, pe de altă parte în clasele mai de sus: a intelectualilor și a societății mai înalte de provincie, atunci, pe lângă viața cunoscută mai de demult, a început să zugrăvească și viața acestor pături sociale.

Așa dar, *Insemnările lui Neculai Manea* marchează, pe lângă afirmarea definitivă a obiectivismului lui Sadoveanu, și zugrăvirea unei pături nouă, a păturii așa numiților intelectuali, reprezentăți, în romanul său, prin exemplare foarte umile, „provinciale“, de un rang inferior... (Bine înțeles că, avînd să zugrăvească mediul în care trăesc eroii săi, Sadoveanu a zugrăvit încă odată mahalaua moldovenească, și mai bine decît oriunde aiurea).

Dar pe lângă aceste progrese,—obiectivitatea și lărgirea cîmpului de observație,—Sadoveanu a mai făcut un altul, foarte important.

Între stările sufletești ale unui om, unele sînt mai primitive, mai inferioare, mai generale și mai *naturale*. Mai naturale, în acel înțeles că sînt condiționate mai mult de natură, decît stările sufletești mai superioare, care sînt mult mai mult condiționate de împrejurările sociale.—S'ar putea zice că primele capitole ale psihologiei țin mai mult de domeniul științelor naturale, pe cînd ultimele capitole țin mai mult de acela al științelor sociale.

Sadoveanu a zugrăvit, până acuma, mai ales stări sufletești de prima categorie, senzații și instincte. Și cum acestea au rădăcini adînci în natură, Sadoveanu, care și-a dat samă de acest lucru sau care a avut intuiția acestui lucru, a încadrat întotdeauna pe om în natură în așa fel, încît natura să explice și să completeze pe om. De aci marea însemnătate a naturii în opera acestui scriitor și felul deosebit, unic, cum el o zugrăvește.

Ne zugrăvind până acuma, decît incidental, și nu în bucățile sale cele mai bune, viața sufletească superioară și complicată, nefiind până acuma, pentru a tranșa cu un cuvînt, un psiholog analist,—împrejurările sociale, acelea care explică viața su-

fletească complicată, ocupau un loc neînsemnat în opera lui Sadoveanu.

Zugrăvirea acestor împrejurări este un alt progres al lui Sadoveanu,—și mai cu samă priceperea influenței lor asupra personajelor.

Dacă în *Floare oflită* Sadoveanu ne arată o bună parte din împrejurările sociale care lucrează asupra eroilor săi, el nu-și dă destul de bine samă de rezultatul acestei influențe asupra acelor eroi. Sadoveanu ne arată perfect, în acel roman, ce victimă a lui Negrea este nevasta acestuia, Tinca, pentru care ne solici-tează toată mila, dar nu ne arată ce victimă vrednică de milă este acest Negrea însuși, omul acesta vițios, călăul nevastei sale! Dacă Tinca este victima lui Negrea,—lucru ușor de văzut,—apoi Negrea este și el victima unui călău anonim,—anonim, căci nu e un om, ci un întreg complex de împrejurări, din care unele, cum spuneam, le zugrăvește și Sadoveanu.

Acuma însă, în *Însemnările lui Neculai Manea*, Sadoveanu nu numai că zugrăvește toate împrejurările sociale, în care trăesc eroii săi, ci arată și chipul cum aceste împrejurări lucrează asupra acestor eroi.—Și să se observe ce puțin loc ocupă natura aici, unde, cași'n nuvelele lui Brătescu-Voinești, ea nu prea are ce explica.

În *Însemnările lui Neculai Manea*, Sadoveanu ne arată dezorganizarea sufletească a doi oameni, Neculai Manea și Ion Radianu, dezorganizare care-i duce, pe unul la amorțirea simfui-lui moral, pe altul la vițiu și la moarte. Scriitorul ne arată cum acești doi oameni, ne avînd nici un scop în viață, n'au ce face cu puterile lor sufletești care, neutilizate, se'ntorc împotriva lor și-i distrug.—Și aceasta, din pricină că ei nu sînt nici destul de răi, ca tînărul Leonard Iliescu, pentruca, confundîndu-se în turmă, să trăiască numai pentru dinșii, utilizînd în favoarea lor inconștiența turmei; nici destul de buni, pentruca să pună, ei, pentru concetățenii lor, scopuri vieții. Păcat că Sadoveanu nu ne-a dat, în romanul său, tipul unui asemenea om bun, căci atunci am fi avut toată seria: Jos Leonard Iliescu, la mijloc Manea și Radianu (în această ordine, căci Radianu e superior lui Manea), sus omul bun, luptătorul idealist... Am fi înțeles atunci și mai bine că... speciile mijlocii, într'o societate ca aceea zugrăvită de Sadoveanu, sînt menite distrugerii... Aiurea, unde există o adevărată viață socială, societatea însăși dă tipurilor mijlocii scopuri în viață, ba poate feri de înjosire chiar tipuri inferioare ca Leonard Iliescu... Aiurea, societatea nu e o juxtapunere de indivizi, ca la noi; aiurea diferitele forme de solidaritate, — dela societățile de muzică până la partidele bazate pe interese sociale,—sînt tot atîtea îngrădiri, care nu lasă pe om izolat. Și izolarea e cea mai mare dușmană a omului: Un sociolog, făcînd statistica sinuciderilor, a constatat că cea ce ferește de sinucidere este îngrădirea în asociații,—de orice natură ar fi ele...

Această concepție, sau această intuiție, a dependenței omului de societate a adus un mare serviciu lui Sadoveanu, căci un scriitor, care vede toate înfuriările ce suferă omul dela natură și mai ales dela societatea în care trăește, poate săpa mai adinc în viață.

Iar indulgența pentru păcatele omenești, ce rezultă din această adincire a vieții, este, și ea, o mare însușire artistică, pentru că mai bine pricepe viața acela care o privește cu indulgență, decit acela care o privește cu ură. Fără simpatie artistică pentru obiect, nu poate fi scriitor mare, și indulgența este o condiție esențială pentru a avea acea simpatie artistică.

E știut că romanul englez și cel rusesc, — George Eliot și Tolstoi, — își datoresc superioritatea lor, *adincirea vieții*, tocmai acestei concepții asupra vieții. Oricit de mare *artist* e Flaubert (tot atit de mare, desigur, cași George Eliot), el e mult mai prejos de Tolstoi și mai prejos de George Eliot, din cauza concepției sale asupra vieții. Lui îi lipsește indulgența, mai ales în *Bouvard et Pécuchet* care, din cauza urii sale pentru nevinovata prostie, are caracterul unui pamflet... Comparați *Bouvard et Pécuchet* cu *Pickwick* al lui Dickens, ori chiar cu *Tartarin de Tarascon* al lui Daudet. — Comparați, și mai bine, pe „funcționarii” ridicoli din nuvelele lui Maupassant cu bieții funcționari din al său *Sur l'eau*... Cind a scris *Sur l'eau*, durerea vieții sale îl făcuse pe Maupassant comprehensiv și indulgent: atunci nu l'a mai lovit aparența: vulgaritatea, ci ceva mult mai adinc, mai adevărat, suferința, eternul omeneș!

Și Sadoveanu a priceput că, dacă Neculai Manea ajunge un egoist imoral, el merită milă; că, dacă Radianu ajunge vițios și răutăcios, el merită și mai multă milă; — și încă cu atita mai multă milă, cu cit acești oameni, în care a rămas un punct luminos în conștiință, își dau samă de ticăloșia lor, împotriva căreia, însă, nu pot face nimic. Și ertindu-i el, Sadoveanu a ple-dat, fără să vrea, pentru ei și i-am ertat și noi. — Și sint sigur că, dacă Radianu ar fi fost însurat și și-ar fi chinuit nevasta, mai mult decit Vasile Negrea, Sadoveanu ne-ar fi solicitat și mai multă milă pentru eroul său, căci ce poate inspira mai multă milă decit un om silit, condamnat să devină rău, împotriva firii sale?

Din aceste cauze, cu o intrigă tot atit de banală cași cea din *Floare ofilită*, *Însemnările lui Neculai Manea* sint atit de interesante!... Interesul, care nu vine dela intrigă (Intr'o operă de *artă*, el vine numai într'o mică măsură dela intrigă), vine aci dela *semnificația* pe care scriitorul o dă vieții ce zugrăvește, căci aici nu mai e vorba de lucrurile care se întâmplă lui X sau Y, ci de ceva mult mai interesant, pentru că autorul pune o mare problemă, pentru că el ne arată cum o întreagă stare de împrejurări lucrează asupra unor sărmane ființe omenești.... Personagiile, aci, sint numai niște „subiecte”, asupra cărora *experimentează* un întreg complex de împrejurări în care trăim cu toții.... Cunos-

cuta definiție a artei ca o „critică a vieții” se poate aplica aici mai bine decît oriunde.

Pentru frumuseța operii, aș fi dorit ca Radianu, în care strigă toată durerea ce rezultă din această stare de lucruri, să aibă o vervă strălucită, o ironie nimicitoare, la înălțimea exasperării sale răutăcioase.... Dar poate că această coardă lipsește lirei lui Sadoveanu....

Dacă Brătescu-Voinești, în admirabila schiță de roman, care se numește *În Lumea Dreptății*, ne arată cum se distrug, învinși în luptă, cei superiori, dar fără energie mare, din cauză tocmai că sînt superiori; Sadoveanu, în *Însemnările lui Neculai Manea*, ne arată cum exemplare din aceeași categorie, cînd n'au un scop în viață, se dezorganizează sufletește tot din cauza relativei lor superiorități....

Și cum faptele zugrăvite de acești doi scriitori sînt dintre cele mai caracteristice pentru epoca noastră de tranziție, avem tot dreptul să sperăm că ei ne vor da romanul adevărat, pe care-l așteptăm de atîta vreme. La acești doi scriitori trebuie să adăugăm pe Jean Bart care, după o îndelungată tăcere, dă dovadă, — în fragmentele ce publică aici, și mai cu samă în acela din numărul de față, — că știe să vadă adînc în viață și s'o redec cu un puternic realism.

G. Ibrăileanu

